

Könyvtártudomány

Szellőné Fábrián Mária – Bartha Réka Nefejejcs

„Nincs egyetem könyvtár nélkül”

Adatbázis- és folyóirat-használat a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában a 2013. évi előfizetések alapján

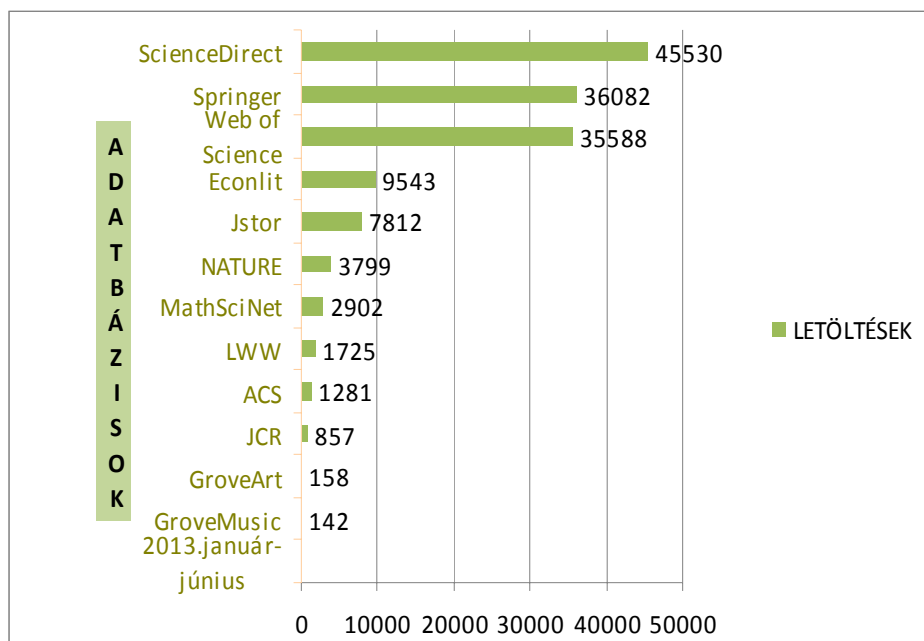
Bevezetés – a kérdés háttere

Tanulmányunk idézőjelbe tett címét Bazsa György, a Magyar Akkreditációs Bizottság korábbi elnöke 2011-ben elhangzott előadásából vettük,¹ melyben a könyvtárat a legdinamikusabban változó és változni is kényszerülő sokszínű intézménytípusként definiálta, melynek bonyolult összefüggések közepette kell sokféle igényt kevés pénzből kielégítenie. Ez utóbbi – ti. a források szűkössége – kényszeríti intézményünket is arra, hogy rendszeresen elemezzük a könyvtárhasználói igényeket, a folyóirat- és adatbázis-használatot. A Pécsi Tudományegyetem (PTE) Könyvtára a 2013. évben print és online folyóirat-, illetve adatbázis-előfizetésre közel 225 millió forintot használ fel. A folyóirat-előfizetés egy része papír alapú, de az információhoz való hozzáféréssel kapcsolatos online – térben és időben szinte korlátlan – elérés oktatói, kutatói, hallgatói elvárás. A 2001 és 2011 közötti évtizedben a könyvtárhasználatok száma országosan nőtt, ebből a távhasználatok száma 754%-kal. Az adatbázisok tekintetében tagjai vagyunk az Elektronikus Információs szolgáltatás (EISZ) nemzeti konzorciumnak, elérjük az alap adatbázisokat (*ScienceDirect, WEB of Science, SpringerLink*), előfizetünk továbbá számos szakadatbázisra is (*Jstor, MatScinet, Grove Art, Grove Music, LWW, ACS, JCR*).

Általános használati adatok

Az alábbiakban az adatbázisok statisztikai adatainak több szempontú kiértékelése következik, mely fontos eszköz lehet a további előfizetésekről szóló döntések meghozatalában. Az elemzéseket a szolgáltatóktól kapott statisztikai adatok alapján készítettük. Az alábbi grafikon a PTE által előfizetett adatbázisok használatát mutatja.

¹ Bazsa György: Nincs egyetem könyvtár nélkül. Előadás. Szent István Egyetem 2011. szeptember. 29.

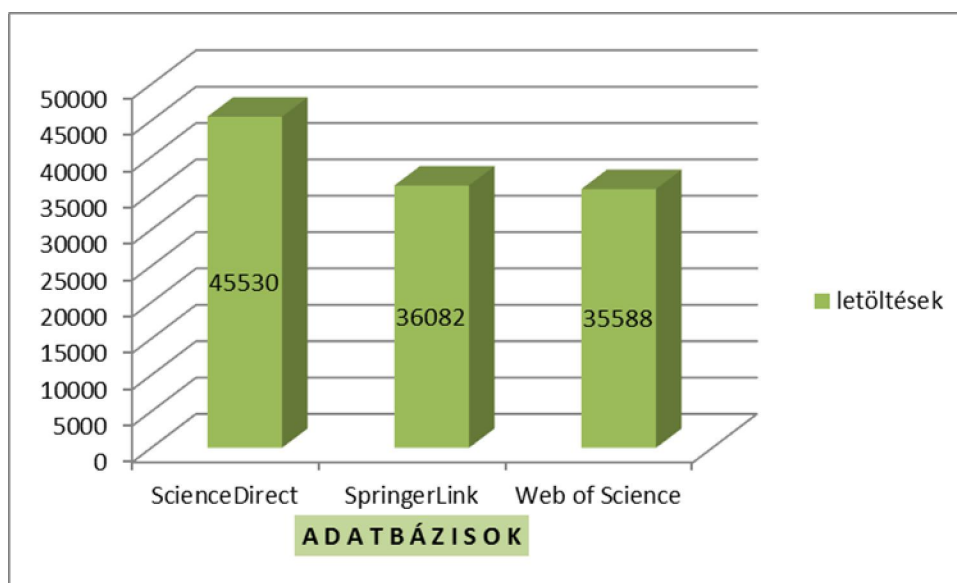
1. ábra – Az adatbázisok használata (2013. január–június)

A diagram a multidiszciplináris és a szakadatbázisokat egyaránt tartalmazza, és az első félév letöltési számait tünteti fel. A PTE az EISZ nemzeti konzorciumon belül multidiszciplináris és szakadatbázisokra is előfizet. A diagram két olyan – EISZ konzorciumon kívüli – adatbázis használatát is tartalmazza, melyekre az Általános Orvostudományi Kar (ÁOK) és a Természettudományi Kar (TTK) fizet elő (ACS, LWW), a PTE által fizetett adatbázisok használatukkal együtt kívánja egymás mellett feltüntetni.

Az ábra adatai alapján első látásra megállapítható, hogy a három legkihasználtabb adatbázis a *ScienceDirect*, a *SpringerLink* és a *Web of Science*. A jóval kevesebb letöltési számot mutató adatbázisoknál – szakadatbázisokról lévén szó –, kevesebb a letöltési szám, mivel azokat csak egy adott tudományterület kutatói használják. A három vezető adatbázis közül a *SpringerLink* és *ScienceDirect* multidiszciplináris, teljes szövegű adatbázisok, míg a WOS interdiszciplináris, bibliográfiai adatbázis, ez magyarázatot adhat kimagasló használatukra.

A multidiszciplináris adatbázisok használata

Az alábbi diagram a két nagyon népszerű és a kutatási munkában is fontos multidiszciplináris teljes szövegű adatbázist (*ScienceDirect*, *SpringerLink*) emeli ki, valamint egy interdiszciplináris bibliográfiai adatbázis (*Web of Science*) adatait mutatja, amelyekre a PTE az EISZ nemzeti konzorcium keretén belül fizet elő. Az adatbázisok letöltési számait tünteti fel az adott intervallumban.

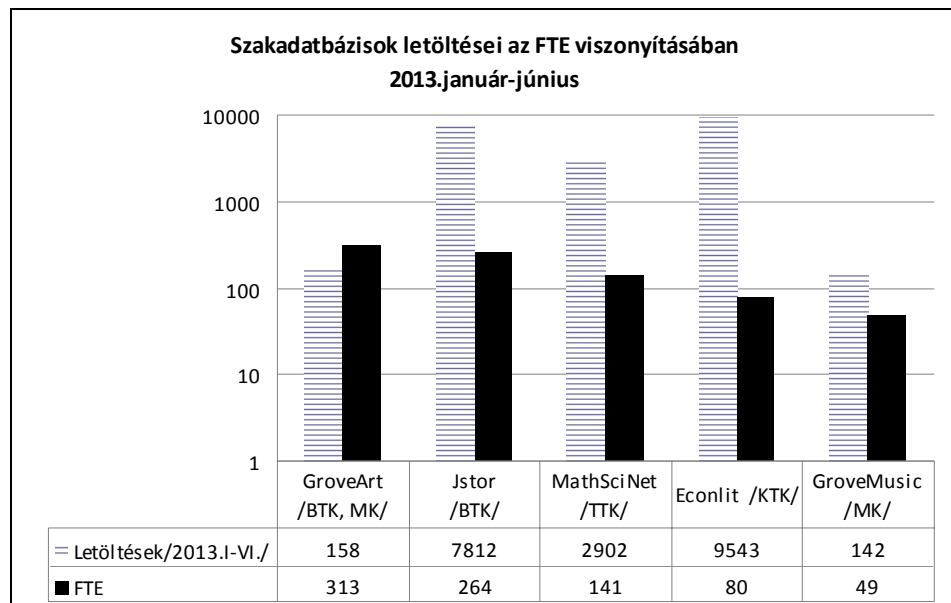
2. ábra – A multidiszciplináris adatbázisok használata a PTE-n (2013. január–június)

A következő oszlopdiagram azokat az EISZ konzorciumon keresztül elérhető adatbázisok adatait szemlélteti, ahol a szolgáltató nem tudott IP-alapú statisztikát küldeni, így a PTE havi bontásban biztosított letöltési számaiból lehetett kiindulni. IP-alapú statisztika hiányában nem lehet kimutatni a kari szintű használatot, de minden szakadatbázis vonatkozásában kiindulási alap lehet az FTE-szám (*full time equivalent* – átlagos statisztikai állományi létszám). Az öt adatbázis esetében az adott kar FTE-száma is látható az oszlopdiagramon. Az első oszlop szemlélteti az első félév letöltési számait, a második oszlop az adott kar FTE-számát.

Az adatok alapján megállapítható, hogy a nevezett adatbázisok letöltései milyen arányban vannak a kari FTE-számmal.

A *Jstor* adatbázisnál közepes FTE-szám mellett magas a letöltések száma. Az adatbázist elsősorban a Bölcsészettudományi Kar oktatói használják.

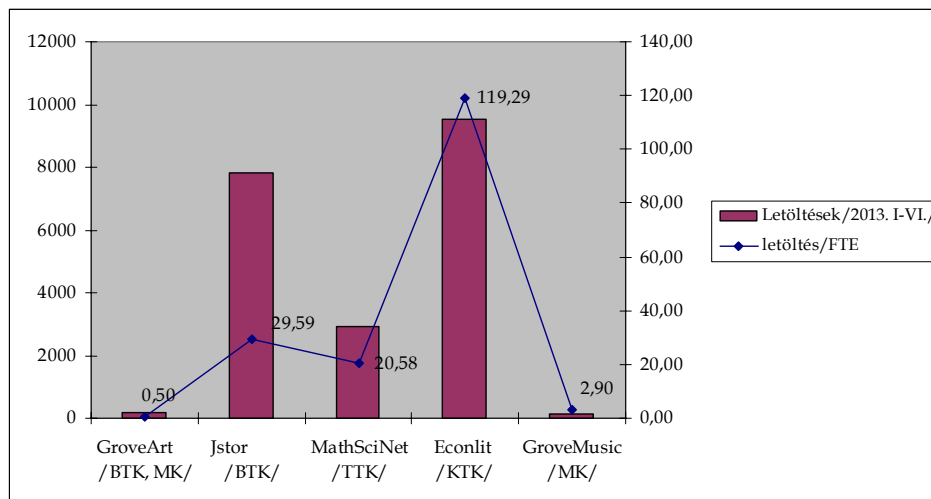
Az *Econlit* és a *MathSciNet* adatbázisok esetén aránylag alacsony FTE szám mellett szintén magas a letöltések aránya. Az *Econlit* adatbázis használata kimagasló, elsősorban a Közgazdaságtudományi Kar használja. A *MathSciNet* adatbázisnál a TTK FTE-számát vettük alapul. A *GroveArt* adatbázist a BTK és a Művészeti Kar (MK) használja, közepes FTE-szám mellett alacsony a letöltések száma. A *GroveMusic* adatbázist feltehetően az MK zenészei használják, alacsony FTE-szám mellett közepes használattal.

3. ábra – Az adatbázisok letöltései az FTE viszonyításban (2013. január-június)

A következő diagram szintén az említett öt adatbázis használatát mutatja az FTE alapján. Azt szemlélteti, hogy adatbázisonként hány letöltés esik egy oktatóra. Az ábrán jól látható, hogy az *Econlit* adatbázis esetén jut egy oktatóra a legtöbb letöltés, a letöltés-FTE viszonyítást alapul véve.

A *GroveArt* adatbázis az öt adatbázis közül az, amelynél a legkevesebb letöltés esik egy oktatóra. Ebben az esetben két kar (BTK és a Művészeti Kar) FTE számából indultunk ki.

4. ábra – Egy oktatóra eső FTE alapú letöltési szám adatbázisonként

Fontos megjegyezni, hogy a fenti két elemzési irány csupán egy lehetséges szempont, és a kari használatra nem nyújt oly mértékben pontos információt, mint az IP-alapú statisztikák. Ennek hiányában azonban az FTE-szám egyfajta tendenciát jelezhet, és így nem csak a sokkal szélesebb – a teljes egyetemre vonatkozó – letöltési számok információira szorítkozhatunk.

A ScienceDirect folyóirat használata a PTE vonatkozásában

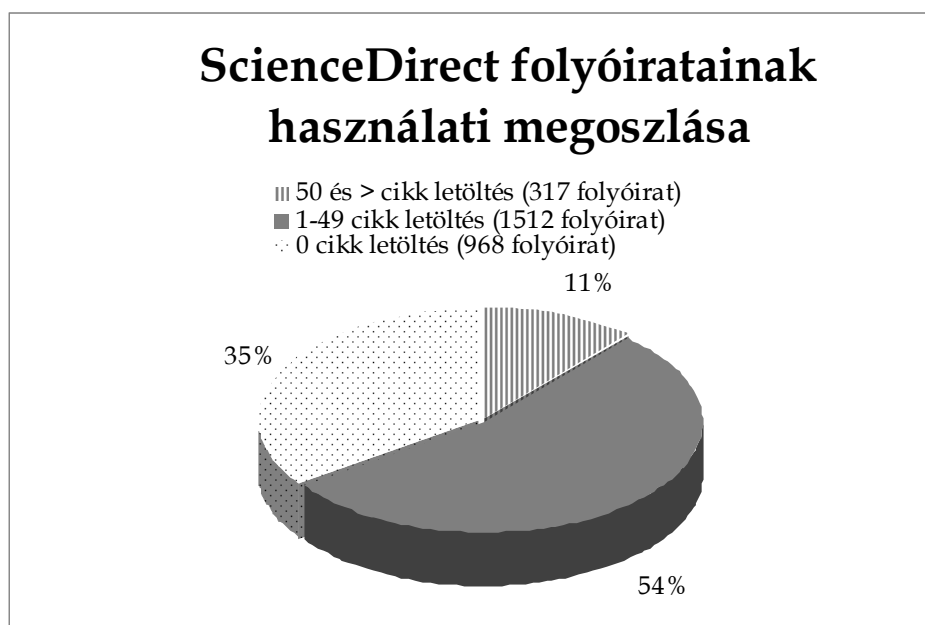
Az alábbi diagram szemlélteti a „top adatbázis”, a *ScienceDirect* 2757 folyóiratának használatát a PTE összes karának 2013. január és június közötti időszakra vonatkozó cikk-letöltéseit véve alapul. Az adatbázisban teljes szöveggel elérhető folyóiratok letöltés-adatait az alábbi módon kategorizáltuk:

1. Folyóiratok, melyekből 50 vagy több cikkletöltés történt
2. Folyóiratok, melyekből 1–49 cikkletöltés történt.
3. Folyóiratok, melyekből egyáltalán nem történt cikkletöltés

A 0 cikk letöltések azért vannak külön kiemelve, hogy számszerűsítse azokat a folyóiratokat, melyeket egyáltalán nem használtak a felhasználók ezen időszak alatt. E folyóiratok kiemelése azért nagyon lényeges, hogy tájékoztatást kapjunk arról, mely folyóiratokat nem használják egyáltalán, esetlegesen nem is érdemes előfizetni rájuk, amennyiben az Elsevier változtat a konzorcium számára az eddigi tartalmakon.

A diagram adatai tükrözik, hogy 968 folyóiratot egyáltalán nem használtak, 1512 folyóiratból 1–49 cikk letöltése történt. Összesen 317 folyóirat tekinthető nagyon kihasználatnak, illetve népszerűnek az adott időszakon belüli folyóiratokénti 50 vagy a feletti letöltéssel.

A kihasználtság mértéke százalékos arányban kifejezve arra mutat, hogy az adatbázisban elérhető 2757 folyóiratnak mintegy 11%-a az, ahol jelentősebb cikkletöltés történt (50 és >), 54% esetében a használat közepesen jelentős vagy kismértékű (1–49 letöltés), míg az összes folyóirat 35%-át egyáltalán nem használták. Azaz, a kimutatás alapján megállapítható, hogy 317 folyóirat az, ami meghatározó jelentőséggel bír a kutatók számára, míg 968 folyóirat címei átgondolandók a jövőben.

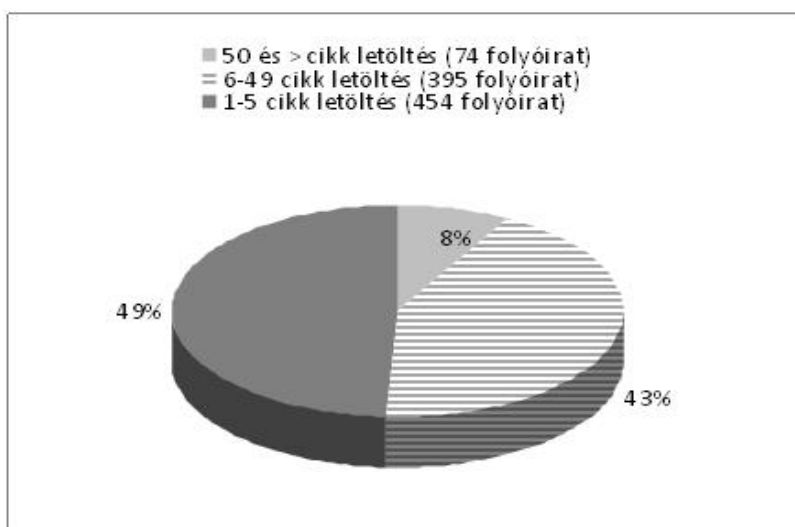
5. ábra – A ScienceDirect folyóiratainak használati megoszlása (2013. január–június)

A ScienceDirectben elérhető folyóiratok használata az Általános Orvostudományi Karon

Az alábbi kördiagram az ÁOK használatát mutatja a ScienceDirect adatbázisban elérhető folyóiratok vonatkozásában. Az ábra százalékos arányban szemlélteti a ScienceDirect adatbázisból történt cikkletöltéseket, három használati kategóriába csoportosítva a folyóiratokat.

A kategóriák adatai érzékeltetni kívánják, hogy vannak gyakran, közepesen és nagyon ritkán használt folyóiratok.

Összesen 923 folyóiratból történt letöltés. Ebből 74 folyóirat esetében tapasztalható 50 vagy a feletti letöltés, ami az összes kari használat 8%-át teszi ki. 395 folyóiratból történt az adott időszakban 6–49 cikk letöltése, mely az összes kari használat 43%-át jelenti, 454 folyóiratból pedig 1–5 cikket töltöttek le, ami az összes folyóirat 49%-át adja.

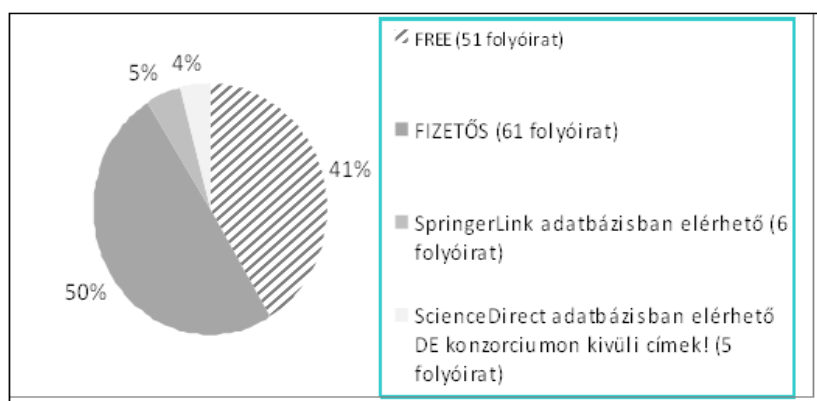
6. ábra – A ScienceDirect folyóiratainak használati megoszlása (2013 január-június)

Az Általános Orvostudományi Kar által elérhető online folyóiratok hozzáférési mód szerinti használata

Az alábbi diagram az ÁOK online folyóiratainak (123 db) hozzáférési mód szerinti megoszlását mutatja, százalékos arányban. Az online folyóiratok 50%-a (61 db) a PTE ÁOK által előfizetett folyóirat. 41% (51 db) ingyenesen hozzáférhető, melyekhez a print alapú rendelés részeként fér hozzá a kar.

A folyóiratok 5%-át (6 db) a *SpringerLink* adatbázis tartalmazza. A *SpringerLink* az EISZ Alapprogram keretében nyújtott szolgáltatás, egy folyóirat a kar print alapú megrendelése alapján érhető el az adatbázisban, 4% (5 db) olyan Elsevier-folyóirat, melyekre a kar előfizetett 2013-ban, azonban az EISZ konzorcium számára hozzáférhető *Freedom Collection* nem tartalmazza ezeket a címeket, így konzorciumon kívüli címeknek minősülnek. A *Freedom Collection* folyóirat-címei jelentik a *ScienceDirect* adatbázisban teljes szöveggel elérhető folyóiratokat, melyekhez a PTE polgárainak hozzáférési joga van. Vannak azonban olyan Elsevier-folyóiratok, melyeket nem tartalmazza a *Freedom Collection*, így ezekre

külön kell előfizetni, amennyiben a *ScienceDirect* adatbázisban szeretné az adott intézmény elérni. Nevezetesen az öt folyóirat a kar külön előfizetése alapján férhető hozzá, teljes szöveggel a *ScienceDirect* adatbázisban.

7. ábra – Az Általános Orvostudományi Kar online-folyóiratainak hozzáférési mód szerinti használata (2013.)

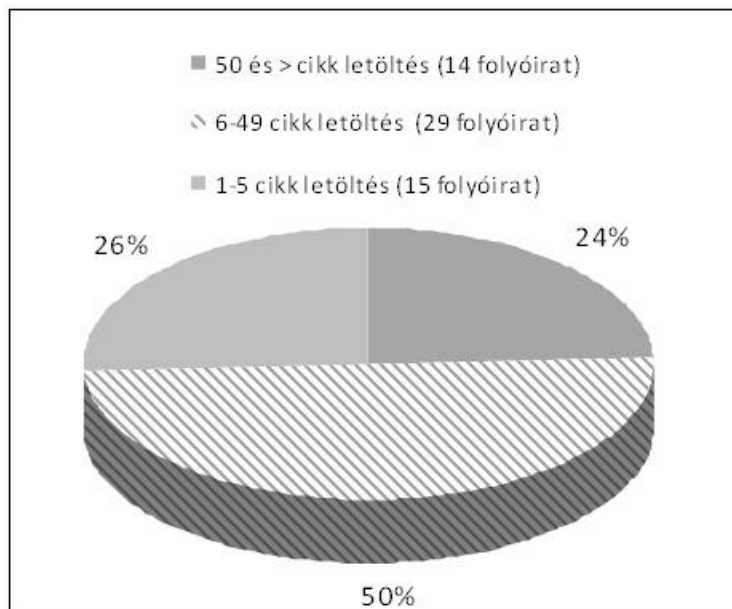
Az ÁOK online folyóirat-használatának elemzése

Az ÁOK rendelését érintő 123 online folyóiratból a kiadók összesen 58 folyóirat statisztikáját küldték el, így e folyóiratok adatai kerültek elemzésre. Az alábbi diagram az 58 folyóirat használati megoszlását mutatja a 2013. január és április közötti letöltések arányában. Nem csak az első negyedév letöltési számait használtuk fel a statisztikai elemzéshez, hanem a kiadó által küldött teljes letöltési számokból (2013.január-április) indultunk ki, mivel a januári időszakban legtöbb folyóirat online elérése - az új előfizetési év indulása miatt - késésekkel indul és nem biztos, hogy a januári időszak adatai a realitást tükrözik.

A folyóiratokat a kördiagram a következő módon kategorizálja:

1. Folyóiratok, melyekből 50 vagy több cikk letöltés történt.
2. Folyóiratok, melyekből 6-49 cikk letöltés történt.
3. Folyóiratok, melyekből 1-5 cikk letöltése történt a PTE IP-tartományából.

A kördiagram szemlélteti, hogy hány folyóiratot milyen gyakorisággal használtak. Az 58-ból 14 féle folyóirat esetében történt 50 vagy annál több letöltés a megadott mérési intervallumban. Ezeket a folyóiratokat nagyobb gyakorisággal használták, ez az összes vizsgált folyóirat 24%-át jelenti. 29 folyóirat esetében 6-49 cikket töltöttek le, ez az összes folyóirat 50%-a, míg 15 folyóiratnál nagyon kevés letöltés történt (1-5), az összes folyóirat 26%-át jelentve.

8. ábra – Az Általános Orvostudományi Kar online-folyóiratainak hozzáférési mód szerinti használata

Az ÁOK online folyóirat-hierarchiájának elemzése

Az alábbi hierarchia SmartArt-ábra az orvosi online folyóiratokat három szempont figyelembe vételével bontja tovább: a letöltések számát és a hozzáférési módot rendeli össze egy táblázatba.

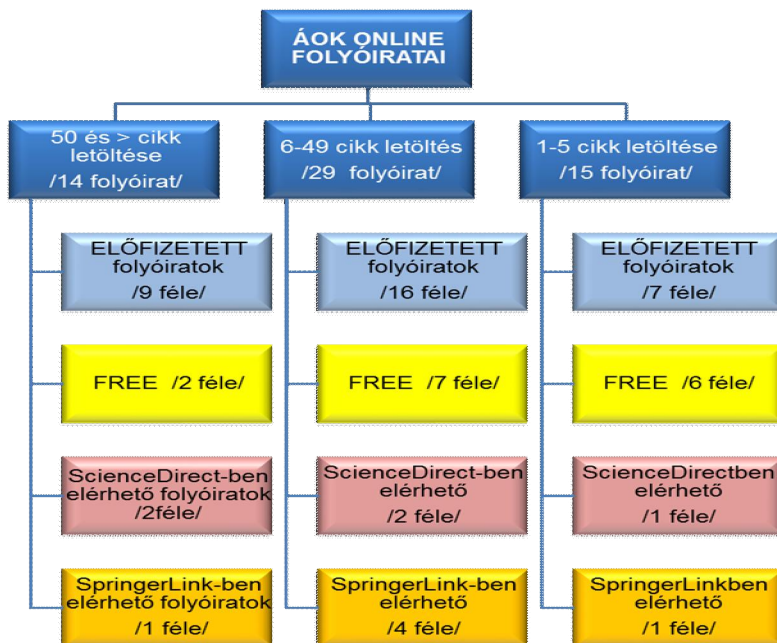
Letöltések száma:

1. 50 és >cikk letöltése;
2. 6–49 cikk letöltése;
3. 1–5 cikk letöltése

Hozzáférési mód:

- a. előfizetett folyóiratok;
- b. ingyenesen elérhető folyóiratok (FREE)
- c. ScienceDirect adatbázisban elérhető folyóiratok
- d. SpringerLink adatbázisban elérhető folyóiratok

A hozzáférési mód aspektusából kiindulva látható, hogy az előfizetett folyóiratok száma a legmagasabb. Az ingyenesen hozzáférhető folyóiratok száma esetleges és nagyon változó, mivel a kiadók évről évre változtathatnak az előfizetéseket, hozzáféréseket érintő kondíciókon. A *ScienceDirect* adatbázisban elérhető öt folyóirat közül két folyóirat a letöltési számok alapján a „gyakran használt” folyóiratok kategóriájába sorolható. Két folyóirat kisebb letöltési számot mutat, és egy Elsevier-folyóirat igen alacsony használati adatokat mutat.

9. ábra - Az Általános Orvostudományi Kar online-folyóiratai

Összegzés

Az adatokból jól látható, hogy a PTE oktatói, kutatói hozzáférnek a legfontosabb multidiszciplináris és szakadatbázisokhoz. Ezek használata eltérő képet mutat.

Elsősorban az ÁOK letöltései kerültek elemzésre, mivel az Orvostudományi Kar használata kimagasló a multidiszciplináris és természettudományi szakadatbázisok vonatkozásában, a kar folyóirat előfizetése kimagasló a PTE karai közül. A friss szakirodalom nélkülözhetetlen napi munkaeszköz az orvostudományi, természettudományi kutatásban, oktatásban.

Látszik, hogy a *ScienceDirect*-adatbázis fontos információforrás az oktatók, kutatók számára, nem biztos azonban, hogy ennyi cím elérésére szükség van. Jelentősen csökkenthetné a konzorciumi önrész összegét és a nemzeti előfizetés nagyságát is, ha figyelembe vennék a jövőben a nem-(ki)használt folyóiratok nagy számát. Az elemzés erősíti azt a gyakorlatot, hogy a használó a használatok arányában fizesse az adott adatbázis költségét. A PTE Egyetemi Könyvtár minden évben gondos előkészítő munkát végez az EISZ és külföldi folyóiratok előfizetése vonatkozásában. A használat alapján változnak a folyóirat-címek, az adatbázisok, elősegítve azt, hogy költséghatékonyan használjuk fel a sajnos egyre szűkülő beszerzési kereteket.